

منابر صلاح الدين ايوبى در بيت المقدس

Ketabton.com

ديزائين: الحاج محمد شاه (پيمان) سويدن

جنوری 2019 مسجد مبارک الاقصی

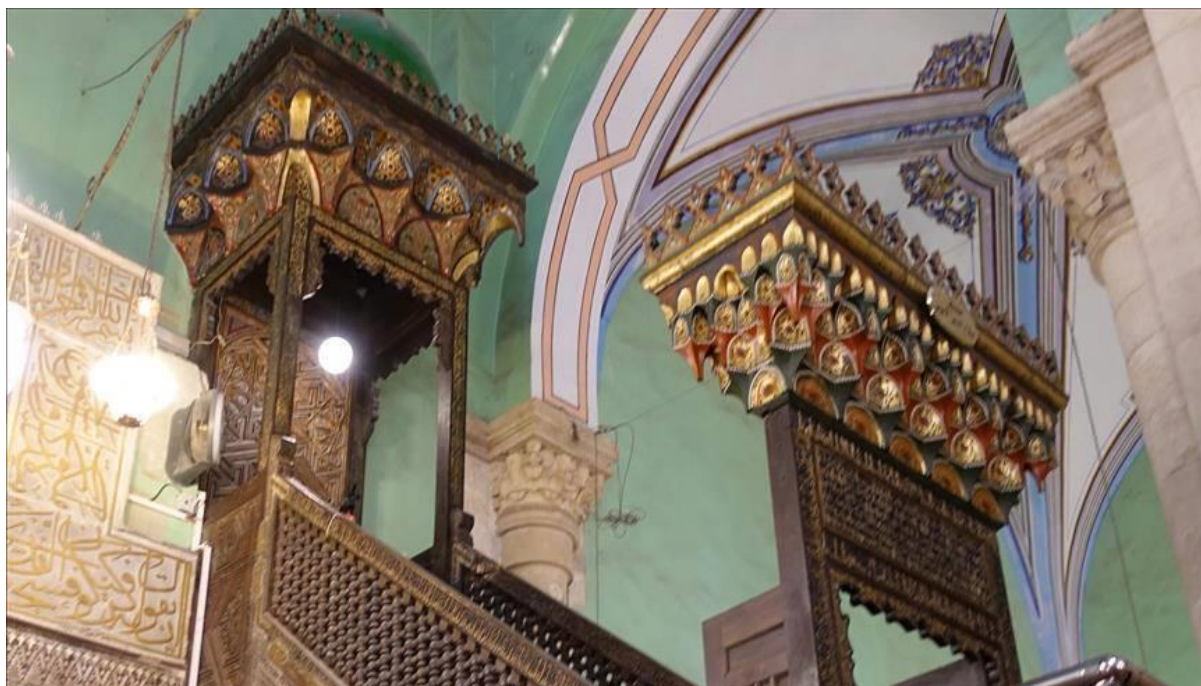
۱۳۹۷

www.masjed.se

تتبع ونگارش:
الحاج امين الدين « سعیدی - سعید افغانی »
مدیر مرکز مطالعات ستراتژیکی افغان و
مسؤل مرکز فرهنگي بحق لاره - جرمني

بسم الله الرحمن الرحيم منابر صلاح الدين ايوبى در بيت المقدس

کلمهء منبر که جمع آن منابر است، اصلاً کلمهء عربى است که برای محل مرتفع و بالا اطلاق میشود که براین محل معمولاً خطباء، روحانیون، واعظین و استادان رفته و به وعظ، نصیحت و رساندن ارشادات دینی و اجتماعی میپردازند.

منبریکه که توسط صلاح الدین ایوبى در بیت المقدس و در مسجد جامع ابراهیم خلیل الله در شهر «حبرون» گذاشته شده و ما روی آن بحث داریم، تاریخ، جایگه و مقام خاص خویش را در تاریخ و خاطرات مسلمین دارد. این منابر توسط سپهسالار بزرگ اسلام قائد وزعیم شهیر جهان اسلام صلاح الدین ایوبى در این دو مکان مقدس و تاریخی جایاء شده است.

صلاح الدین ایوبى طوریکه یاد اور شدیم، از جمله شخصیت های نامدار مشهور و مجاهد بینظیری در تاریخ جهان اسلام است، او در سال 1137 در شهر تکریت کردستان چشم به جهان گشود و در سال 1193 در شهر دمشق وفات و در جامعه اموی شهر دمشق مدفون می باشد.

ناگفته نباید گذاشت، او بنیان گزار دولت ایوبیان در مصر و شام است. صلاح الدین ایوبى در جنگ مشهور خویش با صلیب ها در سالهای 1187 در منطقه حطین فلسطین توانست، صلیب ها را شکست دهد و اولین قبله مسلمانان، بیت المقدس و سایر شهر ها فلسطینی از جمله شهر الخلیل (حبرون) را از سیطره صلیب ها نجات دهد.

طوریکه در فوق یاد اور شدیم، صلاح الدین ایوبى رمز اصلی حاکمیت اسلامی را دانسته و در پهلوی فتوحات نظامی و حربی به دعوت، ارشاد تمرکز و توجه خاصی داشت.

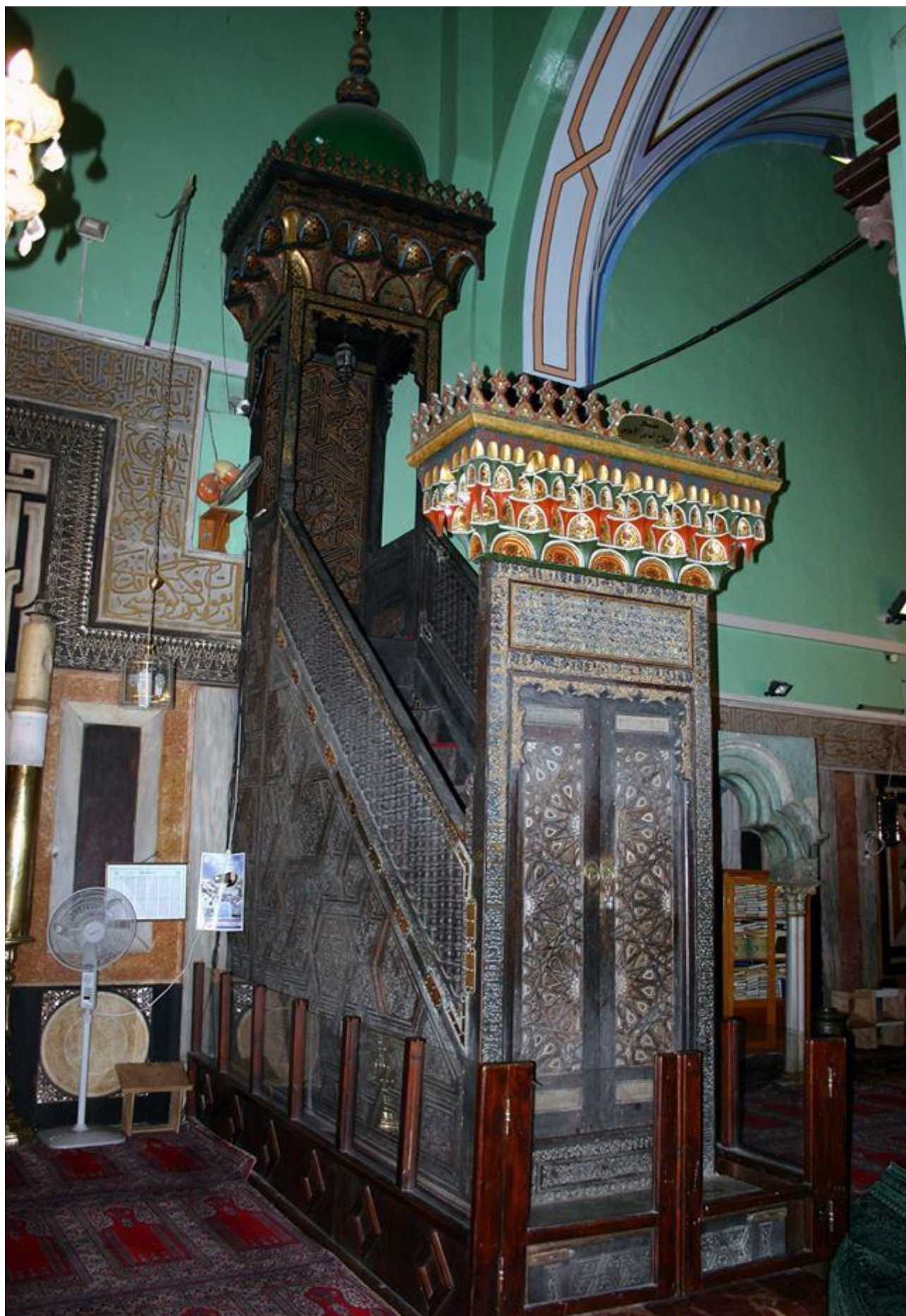
مسلم است که دعوت، وعظ و تبلیغ در همه ادیان سماوی از جمله در دین مقدس اسلام مقام و منزلت خاصی خود را دارا می باشد که بدون شک مسجد و منبر از قدیمی ترین وسایل دعوت مردم بخصوص، دعوت مسلمانان به خیر و آگاه گردانیدن ایشان به منافع شان بوده است.

همچنان مسلم است که منبر و مسجد یکی از وسایل با عظمت خاص و بس مهم برای رساندن پیام پروردگار با عظمت به مردم و ملت است.

الله تعالی پیامبران را از آدم علیه السلام گرفته تا خاتم النبیین

محمد صلی الله علیه وسلم را فرستاده است تا پیام و دستورات دین الهی و وحی آسمانی را از طریق مساجد و منابر، به مردم برسانند و شریعت الله (ج) را به آنان تعلیم دهند. حال فرقی ندارد که منبر در مسجد باشد یا جای دیگر و یا حتی هم همین منبر متحرک باشد. از جانب دیگر خصوصیت رسالت جاودانگی پیامبر صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین اگر بطور درست واعظ، تبلیغ، ارشاد و تبیین نگردد، این رسالت مهجور مانده و انسان مسلمان به عنوان یک مکلف باید جوابگوی آن در پیشگاه پروردگار با عظمت خویش باشد. قرآن عظیم الشان با زیبایی خاصی فرموده است: **«كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ»** (سوره آل عمران: 110) (برتری امت اسلام بر سایر امم را در منعکس کردن و امر و نهی پیام الهی دانسته، و با ذکر کلمه «لناس» رسالت داعیان الی الله را برای هدایت عموم انسان ها حتمی شمرده است.

در روایات تاریخی آمده است: زمانی که رسول الله صلی الله علیه وسلم مسجد مدینه منوره را اعمار و بنا نمود و کار اعماری آن به اتمام رسید، محل را برای خطبه تعیین ساخت که این محل در: «حالت ایستاده به ایراد خطبه می پرداخت، ولی احياناً، خطبه های پیامبرگرمی طولانی می شد و این امر برای پیامبر مشقت را ببار می آورد، تا این که تنه درخت خرمای خشکی را آوردند که رسول الله صلی الله علیه وسلم بر آن تکیه می می نمود و به موعظه میپرداخت. روزی شخصی از مردم

مدینه وارد مسجد مدینه شد، و به صحابه کرام پیشنهاد کردند، که اگر پیامبر صلی الله علیه وسلم قبول نماید من چیزی خواهم ساخت که رسول الله صلی الله علیه وسلم در حین خطبه بر آن هم ایستاده شود و هم اگر خواسته باشد بر آن بنشیند و موعظه های خویش را به راحتی و آسانی ارائه بدارد. این پیشنهاد را صحابه به رسول الله صلی الله علیه وسلم مطرح نمودند، پیامبر اسلام این طرح و پیشنهاد را قبول کرد و صحابه (رضی الله تعالی عنهم اجمعین) منبری ساختند.

میگویند وقتی رسول الله صلی الله علیه وسلم بر فراز این منبر ساخته شده ایستاد، ناله از درخت خرما بلند شد که پیامبر صلی الله علیه وسلم دست به درخت خرما که قبلاً بر آن تکیه میکرد، کشید و درخت آرام شد. (نورالدین السمهودی، وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی، جلد2، بیروت، دارالکتب العلمیه، صفحه 389.)

در روایت دیگری آمده است: «پهلوی محراب درخت خرمای خشکی بود، پیامبر صلی الله علیه وسلم به آن تکیه می کردند و روی به سوی اصحاب موعظه می نمودند و پیام خدا را به گوش حاضرین در مجلس می رساندند. برخی اصحاب به آن حضرت عرض کردند: اجازه بفرماید که برای شما منبری بسازیم تا بر آن آمده موعظه فرمایید. آن حضرت إذن دادند. پس منبری ساختند. وقتی که حضرت بر فراز آن رفته و ایراد خطبه نمودند، ناگهان صدای ناله ای از تنه درخت خرما برخاست و حضرت

برگشت، دست روی آن گذاشت و ساکت شد.)

(نورالدین سمهودی، وفاء الوفاء باخبار دارالمصطفی، صفحه 388 389.)

محدثین می فرمایند: رسول الله صلی الله علیه وسلم از همین منبر به تدریس و تبلیغ دین مقدس اسلام و وحی آسمانی می پرداخت نه تنها مسلمانان را که حضور در اجتماع داشتند متوجه اهداف دین مقدس می ساختند، بلکه به حاضرین مخاطب میگفت: که این پیام مرا به سایرین به آنده کسانی که حاضر در اجتماع نیستند نیز برسانید: «**فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ**» (باید حاضران به غایبان برسانند).

همچنان پیامبر صلی الله علیه وسلم در حجة الوداع در جمع کثیری در حالیکه بالای شترش اش سوار بود فرمود: «**فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ فَرَبِّ مَبْلَغِ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ**» (باید حاضران به غایبان برسانند. چه بسا شنونده ی غیر مستقیمی که توانایی حفظ بیشتری نسبت به شنونده ی مستقیم دارد).

منبر بیت المقدس :

بعد از اینکه صلاح الدین ایوبی بیت المقدس را در سالهای 1187 از تصرف صلیبی ها بیرون کشید و آنان را در جنگ حطین (1187) شکست سختی داد، و مسجد الاقصی را از تصرف صلیبی ها بیرون آورد، به اعمار، ترمیم و تزئین مسجد الاقصی پرداخت. در پهلوی سایر خدمت هدایت فرمودند تا منبر زیبای رابرای مسجد بیت المقدس و مسجد ابراهیم خلیل الله در شهر «حبرون» از چوب زیبا و محکمی آماده سازند. بنا این وظیفه را در سال 1168 به نورالدین زنگی که در منطقه حلب زمام حکومت اسلامی را بدست داشت اعطا نمود، نورالدین زنگی به مشهورترین نجاران شهر

دمشق و حلب هدایت فرمود، تا به ساختن این منبر زیبا که تاریخ اسلام همچو زیبای دست کاری را نه دیده است، از چوب های قیمتی به اسرع وقت ممکن آماده سازند.

مؤرخین مینویسند طرح نجاری، حکاکی و کندنکاری این منبر توسط نورالدین زنگی به نجار مشهور شهر دمشق بنام «الاخترینی» سپرده شد، مطابق روایات ساختن، حکاکی و کندنکاری این منبر مدت تقریباً سه سال را دربر گرفت.

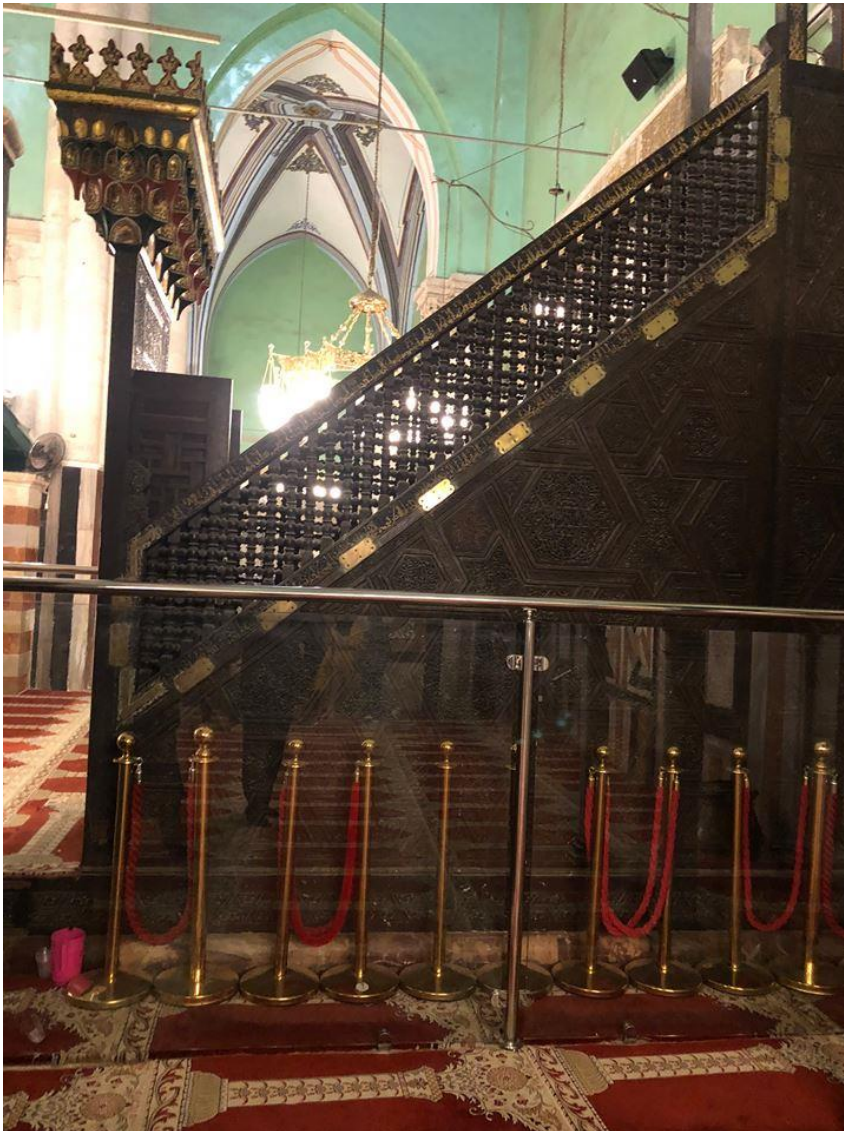
منبر نورالدین زنگی معروف به منبر صلاح الدین از مشهورترین منبرهای باستانی در شهر مبارک بیت المقدس و حرم ابراهیمی می باشد.

منبری که نورالدین محمود زنگی دستور ساخت آن را داد و صلاح الدین یوسف بن ایوب آن را در مسجد الاقصی در بیت المقدس و مسجد ابراهیم خلیل الله در حبرون حاضر کرد، تحفه ای باستانی- اسلامی است که مسلمانان را به یاد روز پیروزی و فتح المبین بیت المقدس اولین قبله مسلمانان و حرم ابراهیمی در شهر الخلیل چهارمین مکان مقدس برای مسلمانان می اندازد.

این منبر از جنس چوب «الارز» ساخته شده، و مزین به تزئیناتی از جنس عاج و صدف بود.

ابو العباس تقی الدین احمد بن علی مقریزی (766 - 845ق)، مشهورترین مورخ کشور مصری در سالهای هشتم و نهم هجری مینویسد: «مانند این منبر در طول تاریخ اسلام ساخته نشده است.»

متون کند نکاری شده در منبر نور الدین زنگی :

قابل تذکر است که هیچگونه میخ و کوکه آهنی در کاری ساختمانی این منبر به کار نرفته است. چوب های این منبر با فن بی نهایت فنی با هم ربط داده شده است.

این منبر در بالاترین حصه خویش دارای تاجی زیبای میباشد. در این منبر آیه متبرکه (90 - 93) سوره النحل و آیه 18 سوره التوبه با فن خاصی کندنکاری و حکاکی گردیده است.

حکای زاویه شرقی منبر :

در قسمت چپ این منبر نوشته ذیل به چشم می خورد: «بسم الله الرحمن الرحيم، أمر بعمله العبد الفقير إلى رحمة، الشاكر لنعمة، المجاهد في سبيله

المرابط لأعداء دينه، الملك العادل نور الدين، ركن الإسلام والمسلمين، منصف المظلومين من الظالمين، أبو القاسم محمود بن زكي بن اق سنقر، ناصر أمير المؤمنين، أعز الله أنصاره، وأدام اقتداره وأعلى مناره، ونشر في الخافقين ألويته وأعلامه وأعز أولياء دولته وأذل كفار نعمته، وفتح له وعلى يديه، وأقر بالنصر والزلفى عينيه برحمتك يا رب العالمين، وذلك في شهر سنة أربع وستين وخمس مئة» .

(به نام خداوند بخشنده مهربان. دستور به ساخت آن را بنده فقیر و محتاج رحمت خدا، شاكر نعمتش، كوشنده در راهش، در بندكننده دشمنان دینش، پادشاه عادل، نورالدین اسلام

و مسلمین، ستاننده حق مظلومان از ظالمان، ابوالقاسم محمودبن زنگی، ابویوسف ناصر امیرالمؤمنین که خداوند یارانش را گرامی بدارد و اقتدارش را ثابت گرداند، پایگاهش را بلند گرداند و در میان مردم پرچم و درفش او را برافراشته نماید و یاران دولتش را گرامی بدارد و کافران نعمتش را خوار گرداند و به رحمتت ای پروردگار جهانیان و آن در ماه‌های سال 564 هجری بود.

حکای بر در منبر :

ابوظاهر جلی که خدایش بیامرزد آن را ساخت. آن را سلمان بن معالی که خدا او را بیامرزد، ساخت. آن را حمیدبن ظاهر که خدایش بیامرزد، ساخت. آن را فضایل و ابوالحسن دو پسر یحیی الحلبی که خداوند ایشان را رحمت کند، ساختند

حکای بر جانب راست خطیب از قبله :

به نام خداوند بخشنده مهربان. در خانه‌هایی خداوند اذن داده که بلند شود و ذکر شود در آن‌ها اسم او، صبح و شام حمد و ثنای او می‌کنند، مردانی که نه تجارت و نه فروختن، آن‌ها را از ذکر خداوند و اقامه نماز و دادن زکات باز نمی‌دارد.

حکای در جانب چپ خطیب :

به نام خداوند بخشنده مهربان. همانا کسی که به خداوند در روز آخرت ایمان بیاورد مساجد خداوند را آباد می‌کند و کسی که نماز به پا دارد و زکات بدهد از کسی جز خدا نترسد، پس شاید که آنان از هدایت یافتگان باشند.

حکای بر روی گنبد :

به نام خداوند بخشنده مهربان. خداوند به عدل و احسان و اطعام نزدیکان دعوت می‌کند و از فحشا و منکر و بدی باز می‌دارد، شما را پند می‌دهد، باشد که پند گیرید. زمانی که با خدا عهد می‌بندید به عهد خود وفادار باشید و ایمان را بعد از استحکام آن نشکنید و خدا را میزان قرار دهید، خداوند آنچه را که نمی‌دانید می‌داند، نباشید مانند کسی که رشته‌اش پاره شد بعد از استحکام آن، گروهی از امتی هستید که همانا شما را خداوند می‌آزماید تا در روز قیامت به شما آشکار شود آنچه در آن اختلاف داشتید، خدا اگر بخواهد شما را امتی واحد می‌گرداند و لکن.

خواننده محترم !

نباید فراموش کرد که رسالت فاتحین و قوماندانان شهیر جهان اسلام در جنب و پهلوئی اینکه به فتوحات و امور نظامی اهتمام خویش را بخرج میداند، توجه خاص و اساسی خویش را به روشنگری، تعلیم و تربیه جامعه نیز معطوف می‌داشتند. صلاح الدین ایوبی با ساختن و جابجا کردن این منبر در مسجد بیت المقدس و مسجد حضرت ابراهیم خلیل، در جنب اینکه به زیبایی این مساجد توجه بعمل آورد، بلکه با نصب این منابر، برای انسجام مسلمین و تنویر جوانان و کافه مسلمانان استفاده عظیم و بزرگی را بعمل آورده اند که از هریک از منابر مسجد بیت المقدس و مسجد ابراهیم خلیل الله که یادگار فراموش ناشدنی صلاح الدین ایوبی و نورالدین زنگی میباشد که در خاطرات آنان زنده است. خداوند آنان را غریق رحمت نموده و جنت فردوس نصیب شان بگرداند .

حریق منبر صلاح الدین ایوبی :

حریق منبر صلاح الدین ایوبی یکی از داستانهای غم انگیزی است که تاکنون در خاطرات مسلمانان بخصوص در بیت المقدس زنده بوده و خطرات آنرا با تأثیر بیان میدارند در ماه جنوری 2019 م زمانیکه (نویسنده این رساله) از مسجد بیت المقدس زیارت می نمودم متولی این مسجد در حالیکه اشک از چشمان اش سرازیر میشود ، داستان حریق مسجد الاقصی و بخصوص منبر صلاح الدین ایوبی را برایم بیان میداشت .

در تاریخ ۱۹۶۹/۸/۲۱ رژیم صهیونیستی طی یک خبری اعلام داشت که یک شخص دیوانه

بنام «دنيس مايكل روهان» مسجد الاقصی را به آتش کشید. گرچه اسراییلی ها اعلام داشتند که این شخص استرالیایی يك مسیحی دیوانه بود، اما برخی منابع معتبر نیز بر این عقیده هستند که وی يك يهودی توریست بود و از لحاظ سلامت عقلی نیز هیچ مشکلی نداشت .

بخش به آتش کشیده شده مسجد الاقصی ۱۵۰۰ مترمربع از ۴۴۰۰ مترمربع مساحت کلی مسجد را دربرمی گرفت. در آتش سوزی، منبر زیبای «صلاح الدین ایوبی»، مسجد عمر، محراب «زکریا»، مقام الاربعین، سه رواق ممتد از جنوب به شمال با ستون ها و ایوان ها و تزیینات سقفی بر سطح مسجد فرو ریخت. دو ستون اصلی که گنبد روی آن استوار بود و اجزایی از گنبد داخلی که مزین بود، محراب و دیوارهای جنوبی، پوشش مرمری و ۴۸ پنجره گچی، شیشه های رنگی و فرش ها، سوره اسراء که با کاشی های

معرق و تذهیب شده نوشته شده بود از بالای محراب به سوی شرق امتداد داشت و بسیاری از تزیینات و آیات قرآنی طی این آتش سوزی از بین رفت .

خواننده محترم !

منبر تخریب شده در مسجد مبارک بیت المقدس به اساس فرمان شاهانه ملک حسین پادشاه اردن ، بدون تاخیر غرض ترمیم و مرمت کاری به کشور پادشاهی اردن انتقال وبه پوهنتون هنرهای اسلامی اردن تحویل داده شد ، وشخص پادشاه اردن جلالتماب ملک حسین از امور ترمیم آن سرپرستی ومراقبت میکرد، تا ترمیم ممرمت مجدد آن سریع و مطابق منبر اصلی صورت گیرد ، وهمه مصارف مالی آن را از خزانه دولت شاهی تادیه نمود . در ضمن ملک حسین هدایت فرمود ند تا زمانیکه ترمیم منبر اصلی ، به پایان میرسد ، وکار آن بطور کلی تکمیل میگردد ، منبری دیگری بطور عاجل ساخته

شود وغرض خطبه امام مسجد بیت المقدس به قدس انتقال داده شود. در این بازسازی 16 هزار 500 قطعه چوب که طول برخی از آنها از چند میلیمتر تجاوز نمی کند، به کار رفته است. طول آن 6 متر و عرض پایین آن 4 متر و عرض بالای آن 1 متر است ، قابل تذکر است که در امور پیوند کاری چوب ها از سرش و میخ استفاده نشده بلکه از شیوه بسیار هنری و محکمی استفاده شده است که تاکنون در فن حکاکی ونجاری بی سابقه بوده است واین شیوه فن هنری در این منبر تاریخی را نشان می دهد. در این منبر از تزیینات هندسی، خطوط عربی و هنرهای اسلامی استفاده بعمل آمده است .

بعد از وفات جلالتماب ملک حسین ، پسر ش جلالتماب ملک عبد الله ثانی این وظیفه را بدوش گرفت ،ودر حدود 40 نفر مهندس وانجینران فنی ومشهوری را از کشور های اسلامی از جمله انجینران اردنی ، سوری ، ترکی ، مصری ، مالیزیا ، ومغربی غرض

اشراف برترمیمات این منبر دعوت نمود ، در ضمن عکس های اصلی این منبر را که در موزیم ملی لندن ، وموزیم های کشور های اروپای وموزیم ایالات متحده امریکا وجود داشت به اختیار معماران وانجینران گذاشته شد . وتقريباً دوميلون ودوصد هزار دينار اردنی را بالای ترميم آن به مصرف رسانيد . بالاخره کار ترميم این منبر درسال 1993 م به زیبای خاصی آن به اتمام رسید وبا مراسم خاصی توسط کشور پادشاهی اردن به بیت المقدس انتقال ودرمحل اصلی اش جابجاء ونصب شد .

خواننده محترم!

طوريکه درفوق هم ياد آور شدیم منبر یکی از مهمترین وسایل اطلاع رسانی در مساجد بشمار ميرود ودرطول تاريخ اسلام، مسلمانان جایگاه ، مقام ومنزلت منبر را بسیار مقدس می‌شمارند.

علماء با ایراد وعظ ونصایح ، موعظه ها ، وخطبه ها اصول ورشته های بنیادین شریعت غرای محمدی صلی الله علیه وسلم را ابلاغ ، تحلیل ، ترجمه و با تشریحات خویش آنرا به سمع ملت مسلمه میرسانند .

علمای امروزی ماننده ورثه الانبیاء ، امروز در مساجد جامع وبخصوص بزرگ از همین اصول اساسی دین مقدس اسلام واصول که مرتبط به زندگی مسلمانان باشد در خطبه جمعه واعیاد تعریف وتوضیح و بیان می نمایند.

اصولاً از لحاظ اسلامی فرق نمیکند که منبر از چه ساخته و چه ساخت را داشته باشد. اصولاً بحث برین نیست که ساخت فزیکی منبر از چه باشد، منبر چوبی باشد یا منبر سمنتی، منبر سنگی باشد ویا هم ساخت این منبر از آهن باشد، مهم این است که از منبر باید برای تنویر وروشنگرای مردم استفاده سالم ودرستی بعمل آید.

بر واعظین منابر است درموعظه ها و خطبه های خویش همزیستی، انسان دوستی، برادری واخوت ودر نهایت صلح وترقی انسانی را تبلیغ وارشاد فرمایند.

دین برای خدمت ورهنمایی بشریت دین رحمن و رحیم، شفقت و ترحم، گذشت و فرصت توبه و بازگشت به امر حق وراستی باشد.

مسلمان و عالم دین مکلف به رساندن حق است و بردن مردم به جنت به جبر و اکراه اولاً ممکن نیست و دوم اینکه کار مسلمانی نیست که به (کُنْ فیکُنْ) باور دارد. به الله تعالی قادر وتوانا باور دارد که اگر آن ذات خواسته بود همه مسلمان و اهل صالح میبودند. این انسان و انتخاب انسان است که سخن حق برایش رسید، منطق آن گفته شد و هنوز هم شرارت کند. کار ملا ومنبر، شریعت و دین است که راه حق و راه منبر برحق را پیروی کند و خود پاداشت کار و انتخاب خویش را بردارد. چین منبر ،منبر رحمت و راه نجات است.

در صحیح مسلم به روایت ابومسعود انصاری رضی الله عنه، از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت است: «مَنْ دَلَّ عَلَى حَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِ فَاعِلِهِ» (مسلم (1893)(هرکس به کار خیری راهنمایی کند، اجرش با اجر انجام دهنده ی آن برابر است)

لذا بر تمام علماء، خطباء، مؤعظین وكافه مسئولین دین است که در تبلیغ ارشادات دینی چه از راه منبر باشد و یا هم غیر منبر از ملائمت ونرمی اسلامی کار گیرند. طوريکه پروردگار با عظمت ما می فرماید: «ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ

الْحَسَنَةُ وَجَادِلُهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ « (با حکمت و اندرز نیکو، به راه پروردگارت دعوت نما! و با آنان به روشی که نیکوتر است، استدلال و مناظره کن). (سوره نحل/125)
در حدیث صحیحی رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: **« إِنَّ الرِّفْقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَا يُنْزَعُ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ »** (2594) مسلم (نرمی در هر کاری که باشد آن را ارزشمند می‌سازد و در هر کاری که نرمی و ملایمت نباشد بی‌ارزش می‌گردد).
همچنان پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: **« مَنْ يُحْرَمِ الرِّفْقَ يُحْرَمِ الْخَيْرَ »** (مسلم (2592) (هر کس از نرم خویی محروم شود، از خیر محروم شده است).

وما علينا الا البلاغ المبين

امین الدین « سعیدی - سعید افغانی »
جنوری - 2019 مسجد مبارک الاقصی

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**